

**VIII. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ПОРІВНЯЛЬНЕ
ПРАВОНАВСТВО**

УДК 341.01

Калиниченко О. В.,
студент юридичного факультету
Інституту управління та права
Запорізького національного
технічного університету

**ПОЛІТИЧНІ ІДЕЇ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ Т.МАСАРИКА
ТА О.ЕЙХЕЛЬМАНА В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НАЦІЇ
НА САМОВИЗНАЧЕННЯ**

У статті розглянуто ідеї науково-теоретичних підходів та концепцій діячів щодо принципу національного самовизначення та шляхів його реалізації, подолання колізії за принципом територіальної цілісності вироблених східно-європейськими, в тому числі і українськими вченими-політологами кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., важливе місце серед яких посідають теоретичні концепції провідних політичних діячів, а саме – Т. Г. Масарика та О.О. Ейхельмана, з метою визначення актуальності цих ідей та можливості застосування їх під час реалізації даного права.

Ключові слова: право, нація, народ, самовизначення, територіальна цілісність, держава, реалізація, колізія, федерація.

В статье рассмотрены идеи научно-теоретических подходов и концепций деятелей касательно принципа национального самоопределения и путей его реализации, преодоление коллизий по принципам территориальной целостности разработанных восточно-европейскими, в том числе и украинскими учеными-политологами конца ХІХ – первой половины ХХ в., важное место среди которых занимают теоретические концепции ведущих политических деятелей, а именно – Т. Г. Масарика и О.О. Эйхельмана, с целью определения актуальности этих идей и возможности их применения при реализации данного права.

Ключевые слова: право, нація, народ, самоопределение, територіальна цілісність, государство, реализация, коллизия, федерация.

In the article the idea of scientific and theoretical approaches and concepts figures on the principle of national self-determination and the ways of its implementation and overcoming conflicts with the principle of territorial integrity manufactured Eastern European, including Ukrainian, political scientists of the late XIX - early XX century. Important role among them theoretical concepts leading political figures – namely T. G. Masaryk and O. Eyhelmana in order to determine the relevance of these ideas and the possibility of their use in the implementation of the law.

Keywords: the right of nations to self-determination, territorial integrity, implementation, collision, federation.

Постановка проблеми. Політичні реалії сьогодення, проведення або планування проведення референдумів по самовизначенню в Косово, Шотландії, Криму, збройні конфлікти у Сирії знов актуалізували питання щодо реалізації принципу націй народів (націй) на самовизначення, необхідності переглянути можливості його практичного застосування, взаємозв'язку і суперечності з іншими основними принципами міжнародного права і приведення їх у відповідність один з одним.

З точки зору міжнародно-правової практики, процес практичного застосування ускладняється правовою колізією даного принципу з принципом територіальної цілісності держави. По суті, в залежності від політичних інтересів пріоритетним виступає то принцип територіальної цілісності, то право народів на самовизначення. Саме на цьому ґрунті виникають міжетнічні конфлікти, як, наприклад, у Косово, Східній Осетії, Абхазії тощо.

Дана правова колізія має статус світового значення. Тим більше роблячи актуальність цього питання болючим для нашої країни — це безпосередньо анексія Криму та військові дії з втручанням Росії на Донбасі, що є порушенням національного

суверенітету і цілісності держави Україна та прикладом колізії вище згаданих принципів.

Основні положення даних принципів юридично закріплені в Статуті ООН 1945 року, Міжнародних пактах 1966 року, Декларації ООН про принципи міжнародного права 1970 року, Гельсінському заключному акті НБСЄ 1975 року. Так, згідно Статуту Організації Об'єднаних Націй» (п.6), що всі держави повинні поважати «суверенні права всіх народів і територіальну цілісність їх держав».

Але як зазначав М.Померанс, що концепція ООН, даючи тлумачення права народів на самовизначення суперечлива і навіть небезпечна, від самого початку передбачає використання політики «подвійних стандартів», що без сумніву не дозволяє знайти конструктивний і мирний підхід к вирішенню конфліктів [1, с. 67-71.]

Тому ми вбачаємо за потрібне шукати інші варіанти та концепції вирішення даної правової колізії міжнародного рівня.

Метою даної статті є розкриття змісту принципу національного самовизначення та шляхів його реалізації із використанням теоретичних підходів, вироблених східно-європейськими, в тому числі і українськими вченими-політологами кінця XIX – першої половини XX ст.

Важливе місце серед них посідають теоретичні концепції провідних політичних діячів, а саме – Т.Г. Масарика та О.О. Ейхельмана.

Виклад основного матеріалу. Погляди О. Ейхельмана та Т. Масарика щодо політико-правових підстав народів на державне самовизначення значною мірою сформувалися під впливом теорії відомого позитивіста В. Вільсона (1856–1928), який розвинув ідею про право націй на самовизначення у 1915 році, відповідно до якої кожна нація може заснувати власну державу [7, с. 104-111]. Але в розумінні президента США, теза про «право народів на самовизначення» не мала етнічного аспекту, а насамперед була пов'язана із правом народу на становлення демократичної форми правління. Народ вважався не як етнічна спільнота, а як населення держави і сама держава [12]. В.Вільсон відкидав необхідність застосування сили для захисту міжнародного права, вважаючи, що для цього цілком

достатньо світової суспільної думки й осуду з боку Ліги Націй. В основу його концепту нового світового ладу було покладено уявлення про урівноваження суверенітетів великих і малих країн та їх добровільну відмову від частини цих суверенітетів за наділення обов'язками «охоронця ладу», наднаціонального регулятора міжнародної безпеки – Ліги Націй [7, с. 104-111].

Основні пункти, які запропонував президент США на Версальській мирній конференції про «мир через право», «світову гармонію», стали фактичним втіленням теоретичних принципів ідеалізму у реальних міжнародних відносинах.

У своїх теоретичних роботах О. Ейхельман неодноразово апелював до принципу самовизначення націй В. Вільсона як правової підстави для реалізації політичної незалежності українців, а Лігу Націй розглядав як засіб цивілізованого мирного розв'язання міжнаціональних конфліктів, що виникли після Першої світової війни. Подібної позиції дотримувався і Т. Масарик. У теоретичному полі питання самовизначення народів актуальним є його висновок про те, що поневолений народ навіть у найкультурнішій державі буває політично гнобленим і соціально визискуваним. Тому кожний свідомий народ прагне до власної держави [6, с. 865, 303; 8].

Схожі ідеї розвивав у своїх працях О. Ейхельман, стверджуючи, що об'єднана державність має встановити найпершу мету для усіх українців.

Пріоритетного значення вчені надавали питанню захисту національних меншин у державі [5, с. 113–118].

Зі встановленням кордонів нових держав, твердив Масарик, у них залишаться національні меншини. Їх повинно бути якнайменше в нових країнах і вони повинні бути захищені у своїх громадянських правах. Водночас політик пропонував принцип встановлення кордонів: «Етнічне впорядкування кордонів буде керуватися демократичним парламентським принципом більшості [9, с. 445–459].

В свою чергу Ейхельман у своїх працях позитивно сприймає ідею багатоетнічної нації як основи політичної нації, що робить його ідеї більш ніж актуальними в наш час.

В умовах сучасного світу, зазначає він, є неможливим провести остаточне територіальне розмежування між державами

в такий спосіб, щоб не порушувати їхнього національного складу. У модерному політичному світі утворюються багатонаціональні держави. Вчений особливо відстоює ідею встановлення національно-культурної автономії [3, с. 29]. Тим самим захистивши національні, культурні, економічні права національних меншин.

На думку сучасного українського правознавця А. Присяжнюка, О. Ейхельман, мабуть, вперше в Європі у своєму конституційному проекті звернув увагу на питання захисту прав національних меншин і запропонував його вирішити з тих позицій, які характерні для сьогодення.

Також дуже важливим є те, що без уваги наших діячів не обійшов «головний біль» сучасного застосування права національного самовизначення – колізії з принципом територіальної цілісності держави.

Вчені у своїх працях національне самовизначення, розглядають у поєднанні із принципом територіальної цілісності, обґрунтовуючи це як з боку політичної науки, так і політичної практики. Як зазначав швейцарський юрист Й. Блюнчлі, держава – це політично організований народ, її не можна трактувати лише як механічний урядовий апарат, а виключно як сукупність урядування і народу.

На думку О. Ейхельмана, територія держави має виключно публічно правовий характер, є нерозривною цілісною одиницею та цілком органічною частиною державності [11, с.12]. Вона не може бути об'єктом для сторонніх дій, а її цілісність є складовою державної і національної безпеки.

Важливим є твердження ученого про те, що територіальна сталість держави є необхідною умовою для функціонування цивілізації народів; це основа для утвердження сильної суспільної державної влади, яка здатна реалізовувати різносторонні інтереси населення, забезпечувати сталий порядок і розвивати культуру цивілізованого суспільства. Лише за умови осілості й територіальної сталості, наголошує дослідник, держава може продовжувати своє існування [4, с. 6].

Для реалізації та запобігання колізії з принципом територіальної цілісності держави вони пропонують запровадити федеративну систему державно-територіального

устрою, де федералізм трактується як можливість об'єднання роз'єданого в єдину незалежну суверенну державу, що однією з найголовніших складових принципу самовизначення націй.

Федеративна ідея у такому випадку спрямована на розв'язання етнічних конфліктів, гармонізації регіональних інтересів та запобігання сепаративним тенденціям та існування федералізму лише на демократичних засадах за відсутності складних невирішених історичних питань із сфери політики і дипломатії [2, с. 34].

Самостійність націй, як зазначав Т. Масарик у своїй праці «Нова Європа. Слов'янська точка зору», не є головною ціллю, а лише необхідним ступенем розвитку. Майбутнє націй можливе лише у європейській федерації, але створеній вільними партнерами: «Справжня федерація постане тільки тоді, коли нації будуть вільні і самі об'єднуються. До цього прямує розвиток Європи» [9, с. 449].

Висновки. Тому, право народу входити до складу іншої держави або об'єднуватись у міжнародні союзи з іншими державами є важливою нормою міжнародного права.

Література:

1. Буханова А.С. Коллизия принципов самоопределения народов, территориальной целостности государств и возможные пути ее решения / А.С. Буханова // Право и управление: XXI век. – 2011. – № 4 (21). – С. 67-71.
2. Ейхельман О. Введение в систему международного права // Университетские известия / О. Ейхельман. – К., 1889. – №9. – С. 1–62.
3. Ейхельман О. Енциклопедія права: Курс читання проф. О. Ейхельмана у I-му семестрі економічно-кооперативного відділу Української Господарської Академії в ЧСР / О. Ейхельман. – Подєбради: Б. в., 1923. – 84 с. С. 29.
4. Ейхельман О. Очерки из лекций по Русскому государственному праву // Университетские известия / О. Ейхельман. – К., 1890. — №3. – С. 1–62.4, с. 6.
5. Ейхельман О. Стан сучасної дипломатії / О. Ейхельман // Визволення. – Прага, 1921. – Ч. 5–8. – С. 113–118.
6. Мала енциклопедія етнодержавознавства / [відп. ред. Ю. Римаренко]. – К. : Довіра; Генеза, 1996. – 942 с.

7. Мальков В. Л. Вудро Вильсон и его «принцип национальностей»: взгляд из современности // Новая и новейшая история. – 2010. – № 6. – С. 104–111.

8. Нагорняк М. М. Т. Масарик про національний принцип як основу демократичної стабільної Європи / М. М. Нагорняк // Держава і право: зб. наук. праць. – К., 2007. – Вип. 37. – С. 676–678.

9. О.М. Кравчук «Нова Європа. Слов'янська точка зору» Томаша Масарика як чехословацька політична програма: Історичні науки. Том 22/ Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка— Кам'янець-Подільський, 2012. – С. 445–459.

10. Принцип самовизначення народів у політичній концепції О. Ейхельмана / Я. Турчин // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Зб. наук. пр. — Львів, 2011. – С. 289–291.

11. Проект Конституції – основних державних законів Української Народної Республіки. – Київ–Тарнів, 1921. – 96 с.

12. Расторгуев А. В. Национализм, право наций на самоопределение и сепаратизм в современной международной политике /А. В. Расторгуев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archie.narod.ru/text/secession.html>.